

правопорядку мають бути комплексними і стосуватися всіх аспектів їх функціонування: від підготовки та добору високопрофесійних співробітників на службу до забезпечення ефективності функціонування системи з урахуванням міжнародних стандартів, зокрема, підзвітності та прозорості. Корупційні та інші ризики слід надалі мінімізувати, у тому числі шляхом посилення механізмів демократичного цивільного контролю за процесом прийняття рішень. Водночас загальна мета реформування органів правопорядку – удосконалити їхні ціннісні орієнтири, організаційну культуру, структуру управління, законодавче регулювання, зокрема з урахуванням потреб правозастосовної практики» [5]. Відповідно, ставиться питання здійснення комплексного реформування правоохоронних органів як частини сектору безпеки і оборони, приведення їх у відповідність із стандартами, яких повинна досягти Україна на шляху до членства у ЄС.

Список використаних джерел

1. Карпюк С. В. Участь громадського суспільства у формуванні правоохоронної системи України до Європейських стандартів. *Розвиток громадянського суспільства як необхідна складова європейської інтеграції України* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 06 жовтня 2022 р.). Львів, 2022. С. 145–147.

2. Шкрибайло Н.В. Організаційно-правові засади функціонування правоохоронної системи України в умовах євроінтеграції. *Роль правоохоронних органів у формуванні держави в умовах євроінтеграції України* : матеріали наукових заходів, НАВС, 2016.

3. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки: Указ Президента України від 27 вересня 2021 року № 487/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text>

4. Реформа правоохоронних органів та антикорупційна реформа — перепустка до ЄС? URL: <https://pravo.org.ua/blogs/reforma-pravoohoronnyh-organiv-ta-antykoryuptsijna-reforma-perepustka-do-yes/>

5. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки: Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2732023-46733>

Мозоль Наталія Іванівна,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО
СТАНУ ЯК ГОЛОВНА МЕТА ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ Й ПРАКТИКИ**

Повномасштабна російсько-українська війна, що розпочалася 2022 року має негативні впливи на різні сфери життя суспільства. Тож за умов війни зростає важливість оновлення законодавчого супроводу, унормування соціальних відносин, що ґрунтуються на неухильному дотриманні законодавства, принципів законності, справедливості та верховенства права.

Феномен верховенства права досліджено в працях багатьох зарубіжних вчених. Вперше це поняття застосував у ХІХ ст. британський юрист А. Дайсі. У подальшому значний внесок у вивченні цього поняття та його утвердженні в суспільних відносинах зробили П. Баренбойм, Р. Белтон, Дж. Джоуел, А. Нолкпемпер, Дж. Раз, М. Розенфельд, Ш. Саундерс, Б. Таманага, Л. Тремблі, Р. Фелон.

У вітчизняні напрацювання з проблем верховенства права значний внесок зробили наступні дослідники: С. Дудар, М. Козюбра, С. Максимов, Б. Малишев, С. Погребняк, П. Рабінович, С. Шевчук.

У наукових працях вітчизняних і зарубіжних дослідників спостерігається еволюція поглядів як на зміст верховенства права, так і на його суспільну значимість. Верховенство права визначається як головна правова цінність. У міжнародному просторі права людини унормовує сукупність документів: Загальна декларація прав людини (1948), Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966) та Міжнародний пакт про громадянські й політичні права (1966). Відповідно до ключових положень цих міжнародних документів, забезпечення, захист та реалізація прав і свобод людини є важливим чинником подальшого мирного, демократичного розвитку людства, забезпечення співіснування різних ідеологій, релігій, світоглядних концепцій на місцевому, національному, регіональному та універсальному рівнях, а також є визначальним чинником розбудови громадянського суспільства та утвердження верховенства права.

На державному рівні принцип верховенства права законодавчо закріплено в частині першій статті 8 Конституції України. Відповідно до Основного Закону України, верховенство права – це панування права в суспільстві [2]. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо.

Право не обмежується законодавством як однією з його форм, а містить й інші соціальні регулятори, а саме норми моралі, традиції, звичаї тощо, які унормовані суспільством і зумовлені його історично досягнутим культурним рівнем. Відтак, узагальнений смисл принципу верховенства права полягає в утвердженні і забезпеченні прав людини.

Верховенство права традиційно вважають ідеальним принципом, адже воно означає як кінцеву мету, те, до чого слід прагнути (верховенство прав і свобод людини в державі та суспільстві), так і вимагає від держави втілення у законодавство і правозастосування засад природного права (ідей соціальної справедливості, свободи, рівності тощо). Водночас у практичній державно-владній діяльності навіть розвинутих демократичних країн воно не завжди реалізується у повному обсязі. На заваді цьому стоять конфлікти інтересів осіб,

які перебувають при владі, особливості бюрократичного апарату, конкуренція між окремими приватними інтересами у суспільстві та державі в цілому тощо.

У вітчизняному юридичному просторі увиразнюється тенденція наближення до основ європейських принципів і стандартів утвердження верховенства права. У визначенні верховенства права найбільш поширеним є позитивістський підхід, згідно якого ототожнюється верховенство права і верховенство закону. Саме принцип верховенства закону слугує побудові чіткої та логічної системи права і є чи не найбільш важливим із огляду на потреби здійснення контролю за конституційністю й законністю відповідних нормативно-правових актів, їх обліку та систематизації. Історичні події, трансформація суспільних процесів, передбачає певне наукове переосмислення, наповнення новим змістом юридичних категорій, зокрема верховенства права.

Хронологічний відлік обмежень верховенства права, зумовлений повномасштабним вторгненням країни-агресора, на загальнодержавному рівні визначається оперативним і своєчасним запровадженням законодавчих змін. Зокрема Указом Президента України № 64/2022 введено воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб та продовжено відповідними Указами Президента України.

На сьогоднішній день внесена значна кількість законодавчих змін, зумовлених запровадженням воєнного стану, які закріплені в постановах Кабінету Міністрів України. Зокрема Постанова Кабінету Міністрів України від 07.05.2022 № 560 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях» урегулює механізм надання соціальних послуг особам, які опинились у складних життєвих обставинах, екстрено (кризово) в умовах воєнного стану [3]. Водночас окремі питання потребують термінового детального врегулювання зі сторони держави.

В умовах війни спостерігається різке ускладнення, а подеколи і повне унеможливлення функціонування механізму верховенства права в суспільстві. Воєнний стан розуміємо як особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень. Обсяг обмежень зумовлений необхідністю для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану. Відтак передбачено тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб [1].

Зокрема в умовах воєнного стану передбачено обмеження дії конституційних статей, які гарантують недоторканність житла, таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції.

Не гарантується також права людини на невтручання в її особисте та сімейне життя, на свободу пересування, вільний вибір місця проживання, вільно залишати територію України, на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань.

Окрім того, обмеження зазнає право громадян брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади або ж органи місцевого самоврядування.

В умовах воєнного стану законодавчо не гарантовано права володіти, користуватися та розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності, а також право на підприємницьку діяльність, на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працюю, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується, на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів та право на освіту.

Необхідно зауважити, що, у відповідності із чинним законодавством, правосуддя на території, на якій запроваджено воєнний стан, здійснюється лише судами. На такій території діють суди, створені відповідно до Конституції України. При цьому скорочення або ж прискорення будь-яких форм судочинства забороняється. За відсутності умов для здійснення правосуддя судами, які діють на території, на якій введено воєнний стан, законами України може бути змінена територіальна підсудність судових справ, що розглядаються в цих судах, або в установленому законом порядку може бути змінено місцезнаходження судів. Водночас створення надзвичайних та особливих судів не допускається.

Однак існує гостра проблема в національній правовій системі щодо неможливості забезпечення справедливого судочинства внаслідок відсутності повноважної Вищої ради правосуддя. У 2022 році вітчизняна судова система зіштовхнулася з проблемою забезпечення матеріальними ресурсами для здійснення правосуддя. Зокрема значна частина приміщень судів знищена або пошкоджена, недостатнім є рівень фінансування фонду оплати праці працівників апаратів судів. У свою чергу проблема відсутності належного матеріального та кадрового забезпечення судочинства має безпосередній вплив на дотримання процесуальних строків при розгляді цивільних та адміністративних справ.

Отже, в умовах воєнного стану неможливе повноцінне верховенство права. Реальне втілення верховенства права перш за все має забезпечити від агресії в усіх її проявах як у міжнародному, так і у внутрішньодержавному просторі, для чого необхідно перевести декларативний характер законодавчих актів у практичну площину. Забезпечення верховенства права має стати головною метою юридичної науки й практики.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» № 28 у редакції від 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

2. Конституція України URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

3. Про введення воєнного стану в Україні. Указ Президента України, затверджений Законом № 2102-IX від 24.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2>

4. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях Постанова Кабінету Міністрів України від 07.05.2022 № 560. URL: <https://www.kmu.gov.ua/nras/pro-vnesennya-zmin-do-deyakih-postanov-kabinetu-ministriv-ukrayini-shchodo-nadannya-socialnih-poslug-u-razi-vvedennyanadzvichajnogo-abo-voyennogo-stanu-v-ukrayini-560-070522>

*Назаренко Ольга Анатоліївна,
старший викладач кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук*

ПРАВОПОРЯДОК: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

На сьогоднішній день загально визнаною є точка зору, згідно з якою правопорядок посідає особливе місце в життєдіяльності держави, а саме у функціонуванні її громадянського суспільства. До якого належать органи місцевого самоврядування, релігійні, молодіжні, благодійні, профспілкові та інші організації, політичні партії, через які вони можуть забезпечувати свої індивідуальні потреби. У сучасній правовій та демократичній країні громадяни мають змогу вільно реалізовувати свої права та свободи, адже вони є основними суб'єктами політичного життя. Саме тому, держава в особі своїх органів має активно сприяти реалізації принципів верховенства права, законності, справедливості та встановлення і охорони правопорядку на власних теренах. Сучасні міжнародні тенденції свідчать про наявність передумов для формулювання концепції та ствердження буття правопорядку в реальній дійсності, а не лише на рівні теоретичних міркувань і перспектив.

Так, у сучасній науковій літературі можна знайти визначення правопорядку, як такого, що представляє собою цілісне інституційне соціально-правове явище, яке являє собою самостійний феномен правової реальності. Він є загально визнаним наочним фактом і невід'ємною частиною публічного, приватного, офіційного правового життя, що існує у суспільстві і щоденно має прояв у різноманітних обставинах життєдіяльності окремих спільнот та особистостей [1, с. 248–249]. Варто погодитись з думкою К.Б. Попович, який зазначає, що правопорядок має багатоаспектний та складний характер, що функціонує та закладається на засадах правових приписів і стандартів з